

SISEAUDITI OSAKOND

Auditi aruanne **Eesti Pangas olemasolev VEB Fondi dokumentatsioon**

Auditeerimise alus: Presidendi korraldus nr 5, 28.09.2012

Auditeerijad: Henn Oit, Viljar Alnek

Auditi läbiviimise aeg: 01.10-14.12.2012

Aruande allkirjastamise kuupäev: 07.01.2012

1. Auditi eesmärk ja ulatus

Auditi eesmärgiks oli hinnata:

1. Riikliku VEB Fondi ja sihtasutusega VEB seotud arhiivimaterjalide säilimise ulatust Eesti Pangas;
2. sihtasutuse VEB likvideerimisprotsessi raames Eesti Pangast kogutud dokumentide terviklikkust;
3. olemasoleva informatsiooni kooskõllalisust VEB Fondi ja SA VEB tegevusele varem antud hinnangutega;
4. Eesti Panga poolt esitatud ebaõigeid andmeid sisaldava dokumendi paikapidavust.

Auditi ulatus hõlmas perioodi Riikliku VEB Fondi loomisest kuni sihtasutuse VEB likvideerimisotsuseni.

Audit on läbi viidud kooskõllas Rahvusvahelise Siseaudiitorite Instituudi (*International Institute of Internal Auditors*) Standarditega.

2. Kokkuvõte

Vnešekonombank'is külmutatud kontode ja nendega seonduva tegevuse kohta on Eesti Panga arhiivis säilinud hulgaliselt materjale, mis võimaldavad suures plaanis taastada enamuse VEB Fondiga seonduvaid tegevusi. Säilinud dokumentatsiooni terviklikkust ei ole võimalik hinnata.

Säilinud arhiivimaterjalid toetavad varasemalt Riigikontrolli ja SA VEB likvideerija poolt VEB Fondile ja selle tegevusele antud hinnanguid.

Avalikkuses küsimusi tekitanud dokument (EP poolt Vnešekonombank'ile saadetud ebaõigeid andmeid sisaldav kiri) on arhiivis olemas. Olemasoleva tõendusmaterjali põhjal on see kiri loodud Eesti Pangas. On võimalik, et selle kirja aluseks on kasutatud erinevatelt pangavälistelt osapooltelt saadud infot. Põhjendusi ebaõigete andmete nimetatud kirja sattumisele tuvastada ei õnnestunud. Küll aga võib meie käsutuses olnud materjalide põhjal suure tõenäosusega väita, et need andmed sattusid sellesse kirja planeeritud tegevuse tulemusena.

Seni tuvastamata riskidest tõi audit esile ebakorrektest registripidamisest tuleneva lahknevuse võlausaldajate nõuete summade ning fondi aruannetes kajastatud Vnešekonombankis külmutatud kontode saldode vahel. USA dollareid on külmutatud kontodel vähem, kui on võlausaldajate nõudeid, kõiki muid valuutasid on külmutatud kontodel rohkem, kui on võlausaldajate nõudeid.

Meie käsutuses oleva materjali põhjal ei ole võimalik vastata mõningatele küsimustele, näiteks:

- Millistel tingimustel müüdi aastail 1997-1998 Eesti Ühispanga poolt edasi neile üleantud Eesti Panga ja Vabariigi Valitsuse nõuded?
- Millistel tingimustel omandas nõuded TSL International?
- Millistel asjaoludel ja kaalutlustel saadeti EP poolt Vnešekonombank'ile 05.04.1995 ebaõigeid andmeid sisaldav kiri?
- Kas sellist lahendust kasutati vaid Vnešekonombank'is külmutatud Eesti vahendite osas?

Auditis käsitletud teemade täiendavaks uurimiseks puuduvad EP siseauditi osakonnal võimalused ja volitused, seda saavad uurida vastavaid volitusi omavad ametkonnad.

3. Tähelepanekud ja järeldused

1. Riikliku VEB Fondi ja sihtasutusega VEB seotud arhiivmaterjalide säilimise ulatus Eesti Pangas

Taust: Riikliku VEB Fondi haldajaks oli Eesti Pank. 11.04.1993 andis Eesti Pank fondi asjaajamise lepinguga üle Põhja-Eesti Pangale (edaspidi PEP). Hiljem tegelesid asjaajamisega PEP õigusjärglased Eesti Ühispank ja seejärel SEB Pank. Antud leping lõpetati 21.02.2008 ja VEB Fondi arhiiv (22 toimikut ajavahemikust 1992-2007) anti SEB Panga poolt üle sihtasutusele VEB.

Tähelepanekud:

- a. Koos SEB Pangalt saadud toimikutega on Eesti Panga arhiivis 68 VEB Fondi temaatikat käsitlevat toimikut perioodist 1991-2007 (22 VEB Fondi toimikut ja 46 Eesti Panga poolt koostatud toimikut). Lisaks säilitatakse EP juriidilises osakonnas ka 31 SA VEB koostatud toimikut aastatest 1999-2011. EP arhiivis olevate toimikute korrastatuse tase on erinev, osa toimikuid sisaldab ka mustandeid ja koopiaid, mille koostamise otstarvet või koostajat ei ole võimalik tuvastada. Osa materjale on erinevates toimikutes dubleeritud.
- b. Fondi moodustamisega seotud toimikud, fondi bilansid ja kirjavahetus kuuluvad alatisele säilitamisele ja on ka säilinud. Osade toimikute (näiteks saldokinnitused, teatised, registrikanded) säilitustähtaeg on tänaseks küll möödunud, kuid toimikuid säilitatakse siiski jätkuvalt Eesti Panga arhiivis.
- c. Perioodist 1991-1996 ei ole säilinud Eesti Panga kirjavahetuse registreid, kuna need on säilitamistähtaja möödumise tõttu vastavalt Riigiarhiivi hindamisaktidele hävitatud. PEP poolt hoitud VEB Fondi kirjavahetuse ja muude toimikute kohta ei ole registreid peetud. Tänu sellele ei ole võimalik kindlalt tuvastada, kas toimikutes sisaldub kogu VEB Fondi ja SA VEB tegevuse jooksul loodud dokumentatsioon.
- d. Enamik Eesti Pangas säilinud dokumente on vormistatud vastavalt tollal kehtinud asjaajamise korrale.
- e. Aastatel 1993-1999 oli VEB Fondi tegevjuhiks Eesti Panga töötaja (alguses Enn Teimann, hiljem Vladimir Mihhailov). Tegevjuht andis PEP-ile ülesandeid delegeeritud asjaajamise ja registripidamise osas. See tingis olukorra, kus kirju suunati resolutsiooniga otse PEP töötajale täitmiseks ning puudus PEP ning EP vaheline kirjavahetus, mille olemasolu oleks tavaolukorras võinud eeldada.

Järeldused:

- VEB Fondi ja SA VEB tegevuse kohta on säilinud suurel hulgal materjali, mis katab kogu fondi tegevusperioodi.
- Ei ole võimalik tuvastada, kas on säilinud täielik kogum loodud dokumentatsioonist, kuna VEB Fondi osas ei ole dokumendiregistreid peetud ning EP kirjavahetuse registrid on aegumistähtaja möödumise tõttu osaliselt hävitatud. Säilinud kirjavahetuse loogikast võib järeldada, et infovahetus ei ole täies ulatuses säilinud.
- Arhiivi (loogilist) mittetäielikkust võis soosida EP töötajate osalemine VEB fondi töös, mis võis tingida olukorra, kus mõningaid tegevusi teostati ilma kaasneva kirjavahetuse vms dokumentatsioonita.

2. Sihtasutuse VEB likvideerimisprotsessi raames Eesti Pangast kogutud dokumentide terviklikkus

Taust: Sihtasutuse VEB likvideerimisprotsessi raames kasutas sihtasutuse likvideerija (Rein Järvelill) likvideerimisprotsessi läbiviimiseks ja hinnangute andmiseks Eesti Pangas olemasolevat dokumentatsiooni.

Tähelepanekud:

- a. SA VEB likvideerija kasutas Eesti Pangas asuvaid VEB Fondi arhiivimaterjale ja SA VEB arhiivimaterjale.
- b. Likvideerimisprotsessis on käsitletud fondi sertifikaatidega tehtud olulisemaid tehinguid ning nende kohta EP arhiivis olevat infot. Samuti on antud ülevaade VEB Fondis tehtud tehingutest. Mõne tehingu puhul ei ole likvideerija tõenäoliselt näinud kõiki EP käsutuses olnud dokumente. Näiteks oli aprillis 1995 TSL Internationalil VEB Fondi registris 0 USD suurune nõue. United Russian Finance'1 (mis on seotud sama isikuga, kui TSL International – Aleksandr Matt) oli samal ajal registris 1 914 817,42 USD suurune nõue. Seisu muutvad tehingud olid teostatud 1994. aasta jooksul.

Järeldused:

- SA VEB likvideerimisprotsessi käigus on VEB Fondi käsitlev dokumentatsioon olnud likvideerijale kättesaadav. Likvideerija on tutvunud olulisemate dokumentidega. Mõningad Eesti Panga arhiivis asuvad dokumendid on tema tähelepanu alt välja jäänud, kuid see ei oma likvideerija põhiliste järelduste kontekstis olulist tähtsust.

3. Olemasoleva info kooskõlalisus riikliku VEB Fondi tegevusele varem antud hinnangutega

Taust: VEB fondi tegevusele on hinnanguid andnud Riigikontroll aastail 1995 ja 1997 ning SA VEB likvideerija aastal 2012. Riigikontrolli hinnangul paranes küll kahe auditi vahelisel ajal fondi tegevus oluliselt, kuid fond ei täitnud endiselt oma põhieesmärki – leida lahendus kreditoride nõuete lahendamisele.

SA VEB likvideerija hindas, et nõudeõiguse teostamine TSL Internationali poolt on läbi viidud tänu sellele, et Eesti Pank andis Vnešekonombank'ile ebaõiget informatsiooni Vnešekonombank'is külmutatud vahendite omanike kohta. Samuti on SA VEB likvideerija hinnanud, et läbi on viidud teadmata tehinguid 108 295 422 EEK ulatuses.

Tähelepanekud:

- a. Eesti poole initsiatiivil tehti Vnešekonombank'iga viimane tehing aprillis 1999 (Ukraina residendi nõudeõiguse kandmine teisele külmutatud kontole). Kokku tehti perioodil 1997-1999 (peale Riigikontrolli viimast auditit) neli tehingut. Neist kolm tehingut olid nõudeõiguse realiseerimine TSL Internationali poolt ja üks tehing oli Ukraina residendi nõudeõiguse kandmine teisele kontole.
- b. Vnešekonombank'i initsiatiivil tehti üks tehing septembris 2000 (reguleerimiskanne India Riigipangaga kliiringvaluuta osas).
- c. Fondi sertifikaatide maht viimases aastaaruandes (2010) oli 210 262 350,88 EEK ja fondi registris oli nõuete omanikke 123. Võrreldes algsega on fondi maht vähenenud ca 4 korda ja nõuete omanike arv ca 200 võrra. Perioodil 2001-2010 ei ole meile kättesaadavatel andmetel tehtud ühtegi tehingut.
- d. Olemasolev dokumentatsioon toetab VEB Fondi likvideerija poolt antud hinnangut TSL Internationali poolse nõudeõiguse aluseks olevatele andmetele – need ei tuginenud VEB Fondis olevale infole ega muudele Eesti poole nõudeid kajastavatele dokumentidele.
- e. „Teadmata tehingu“ asemel on korrektne kasutada väljendit „tehing, mille dokumentatsioon pole täielik“. 108 295 422 EEK näol on tegemist VEB fondi registris tehtud kredit- ja deebetkannete saldogaga. Selle saldo tekkes on mänginud rolli nii algdokumentide ebatäielikkus kui ka erinevatel ajahetkedel erinevate kurssidega teostatud ümberarvestused VEB Fondi registris. Selliste tehingute osas on olemas küll info, millise nõudeomaniku VEB fondi registrikontol ja millises summas need on teostatud, paljudel juhtudel puuduvad (või pole täies ulatuses säilinud) aga korrektsed algdokumendid. Tegemist on Eestis peetud registris tehtud ümberarvestustega, mitte aga tehingutega Vnešekonombank'is. Auditi käigus õnnestus leida dokumendid kõigi Vnešekonombank'is kuni aastani 2000 tehtud tehingute kohta. Ei ole teostatud ühtegi teadmata tehingut, mille tulemusel oleksid muutunud kontojäägid Vnešekonombank'is.

Järeldused:

- Olemasolevad materjalid toetavad Riigikontrolli hinnangut, fondi tegevuse põhieesmärk jäi täitmata, kuigi võeti ette tegevusi kreditoride nõuete lahendamiseks.
- Olemasolevad materjalid toetavad SA VEB likvideerija poolt antud hinnangut TSL Internationali poolsele nõudeõiguse teostamisele.
- „Teadmata tehingute“ asemel on korrektne kasutada väljendit „tehing, mille dokumentatsioon pole täielik“. Tehingud olid arvestuslikud, raha liikumist ei toimunud, kuna muudatused toimusid VEB Fondi registris, mitte aga Vnešekonombank'i kontodel.

4. Eesti Panga poolt esitatud ebaõigeid andmeid sisaldava dokumendi paikapidavus

Taust: SA VEB likvideerija hindas, et EP poolt esitati Vnešekonombank'ile 05.04.1995 kirjaga ebaõigeid andmeid, mille kohaselt 29.12.1991 blokeeritud Eesti pankade arvetel Vnešekonombank'is on 01.01.1995 seisuga Vene residendi TSL International kontol 32 327 675 USD.

Tähelepanekud:

- a. 05.04.1995 Eesti Panga presidendi kt (Vahur Kraft) allkirjastatud kirjas Vnešekonombank'ile esitati andmeid viie Vene residendist juriidilise isiku kohta. Neist nelja kohta esitatud andmed langesid kokku VEB Fondi arvestusega ning neid on kinnitatud ka varasemalt ja hilisemalt. Viies isik – TSL International – omas VEB Fondi arvestuse kohaselt 01.01.1995 seisuga fondi vastu nõuet 0 USD ulatuses. Sama füüsilise isikuga (Aleksandr Matt) seotud United Russian Finance omas nõuet 1 914 817,42 USD ulatuses (osa sellest omandatud TSL Internationalilt, osa PEPilt).
- b. EP arhiivis on säilinud ilma allkirjade ning rekvisiitideta vastuskirja kavand, milles antakse Vnešekonombank'ile infot, et United Russian Finance omab nõuet 1 914 817,42 USD ulatuses. Seda kirja ei ole ära saadetud, samuti pole võimalik tuvastada, kus ja kelle poolt on see koostatud, küll on Vnešekonombank'i poolt Eesti Panka saadetud algsel kirjal VEB Fondi juhi resolutsioon PEP töötajale. EP arhiivis ei ole dokumente, mis tõendaksid TSL Internationali poolset nõuet 32 327 675 USD ulatuses. Ainukesed sellealased andmed sisalduvad EP poolt saadetud kirjas Vnešekonombank'ile.
- c. 32,3 miljonit USD kattub 1995. a alguse EEK/USD kursse kasutades küllalt täpselt VEB Fondis olnud Vabariigi Valitsuse, EP ja PEP ning United Russian Finance nõuete summaga.
- d. Aastal 1997 anti Vabariigi Valitsuse 243 920 500 EEK suurune nõue VEB Fondi vastu üle PEP õigusjärglasele Eesti Ühis pangale. Aastal 1998 müüs Eesti Pank enda 103 000 000 EEK suuruse nõude VEB Fondi vastu 12 360 000 EEK (12%) eest Eesti Ühis pangale. Eesti Ühis pank lasi VEB Fondil need nõuded ümber arvestada dollarites nomineeritud nõueteks (vt ka osa 5). Eesti Merelaevanduse nõuded VEB Fondi vastu arvestati ümber dollarites nomineeritud nõueteks 7 047 881,89 USD väärtuses ja Eesti Ühis pank ostis need, makstes 634 309,37 USD (9%). Kõik need nõuded kanti kas otse või läbi vahendajate TSL Internationali nõueteks VEB Fondi vastu. OÜ Markenti (mis oli PEP'i juhatuse liikmete Peeter Vähi, Riho Remmeli, Ants Juhvelti ja Madis Markvarti omanduses) omandas OÜlt Belest 267 641,27 USD nõude 27 000 USD eest (ca 10%), millest kandis TSL Internationali nõudeks VEB Fondi vastu üle 172 509,33 USD. TSL International realiseeris nõudeõiguse kolme tehinguga, mille maht oli kokku 32 327 675 USD.
- e. TSL Internationali kontole jõudnud nõuetest müüdi 1 000 000 USD nõudeõigus 1994. aastal algselt PEP poolt United Russian Finance'le 150 000 USD eest (15%). United Russian Finance kandis selle 1997. aastal üle TSL Internationali kontole VEB Fondis. 10 000 000 USD nõudeõigus müüdi 1997. aastal Eesti Ühis panga poolt *offshore* ettevõttest vahendajale (U.F.S.C Limited, kelle esindaja oli Riho Remmel) 1 250 000 USD eest (12,5%). 20 500 000 USD nõudeõiguse müügi detailide kohta info puudub.
- f. TSL Internationali poolse nõude väljamaksmiseks Vnešekonombank'i poolt olid vajalikud nii PEP või tema õigusjärglase nõusolek ja maksekorraldus summa mahaarvamiseks oma blokeeritud kontolt, Eesti Panga poolne kinnitus TSL Internationali nõude suuruse kohta ning Vene Föderatsiooni rahandusministeeriumi nõusolek. Varasemad ja hilisemad PEP maksekorraldused, mille realiseerimiseks puudus Vene Föderatsiooni nõusolek, tagastas Vnešekonombank täitmatult.
- g. Tuginedes Vene Föderatsiooni rahandusministeeriumi kirjade koopiatele, sai TSL International kahe esimese nõude realiseerimise (kokku 11 827 675 USD) eest tõenäoliselt Vene Föderatsiooni riigilaenu obligatsioon. Kolmanda makse TSL Internationalile liikumise viisi kohta on dokumendid puudulikud.

Järeldused:

- Olemasoleva tõendusmaterjali põhjal on ebaõigeid andmeid sisaldav kiri loodud Eesti Pangas. Võimalik, et selle aluseks on kasutatud erinevatelt pangavälistelt osapooltelt saadud infot.
- Asjaolu, et TSL International realiseeris erinevate tehingute käigus VEB Fondi nõudeid 05.04.1995 kirjas näidatud ulatuses, viitab planeeritud tegevusele. EP kirjas väljendatud TSL Internationali nõude tekke selgitamine millegi muu kui teadliku tegevusega on ebatõenäoline.
- Olemasoleva informatsiooni alusel ei ole võimalik anda hinnangut, kas antud tehingute näol oli tegu tavapärase äritegevusega s.t. lootusetute nõuete müügiga ostjale (TSL International), kellel oli erinevalt Eesti riigist ja Eesti juriidilistest isikutest võimalik neid nõudeid realiseerida.
- Vnešekonombank'i külmutatud kontodel nõudeõiguse realiseerimiseks ei olnud Eesti Panga poolt saadetud kinnitus piisav, vajalikud olid eelkõige Vnešekonombank'i poolt konto omanikuks loetava PEP maksekorraldus ning Vene Föderatsiooni rahandusministeeriumi luba.

5. VEB Fondi ja sihtasutusega VEB seotud seni käsitlemata riskid

Taust: Kuni aastani 2009 arvestati fondi bilanssi iga aasta lõpul selle aasta lõpu valuutakurssidega. Samuti teostati kõik ümberarvestused hetke valuutakurssidega, arvestamata kursimuutustest tulenevaid riske. Vnešekonombank ei olnud sellistest ümberarvestustest ega kursimuutustest teadlik. Kursimuutustest tulenenud erisustele erinevate valuutade saldodes ei pööratud tähelepanu.

Tähelepanekud:

- Fondi aruannetes olevad saldod ja võlausaldajate nõuded ei kattu. Erisused on olemas kõigi valuutade saldode osas. USD saldode osas ületavad võlausaldajate nõuded 3,6 miljoni dollari võrra viimast VEB poolt antud saldokinnitust. Kõigi teiste valuutade osas ületavad VEB saldokinnitused võlausaldajate nõudeid.
- Fondi tegevuse jooksul on VEB Fond läbi viinud nõuete ümberarvestust Eesti krooni kui USA dollarisse, lähtudes sertifikaatide omanike (peamiselt Eesti Ühispank ja TSL Internationalile fondi sertifikaatide müügiga seotud juriidilised isikud) soovidest ning antud hetke (põhiliselt aasta 1996-1998) päevakurssidest. Samuti olid nii Vabariigi Valitsuse kui Eesti Panga nõuded algusest peale fondi bilansis eesti kroonides, kuigi VEBis olid kõik vahendid muude riikide vääringutes.
- VEB Fondis kasutusel olnud arvestuspõhimõtted (VEB-is asuvad kontod olid välisriikide valuutades, VEB Fondi nõudeid arvestati osalt kroonides) tingisid aja jooksul nõuete arvestamisel süstemaatilise vea. (Näiteks perioodil 1992-1995 erines USD/EEK kursi miinimum maksimumist 27,6%).

Järeldused:

- USD saldode puudujääk on tekkinud peamiselt nõuete ümberarvestusest USA dollarisse (et anda võimalus need TSL Internationali poolt realiseerida). See on tekitanud olukorra, kus teoreetiliselt ei oleks võimalik rahuldada kõiki USD nõudeid. Küll oleks tõenäoliselt võimalik kõik nõuded summaarselt rahuldada, kasutades USD nõuete rahuldamiseks teisi valuutasid, mille saldod on ülejäägis. Kuna aga nõuete rahuldamine sõltub VEB poolsest kontode blokeerimise lõpetamisest, on saldode erinevus auditorite hinnangul pigem teoreetiline risk.
- Nõuete ümberarvestus erinevatel ajahetkedel ja erinevate valuutakurssidega on tekitanud olukorra, kus sertifikaatide registris eksisteerivad olulised hälbed (vt ka osa 3.e). Samas on ka see asjaolu suure tõenäosusega vaid teoreetilise tähtsusega, kuna tõenäosus, et nõuded õnnestub realiseerida, on väga väike.

Henn Oit
osakonna juhataja

Koopiad: Eesti Panga Nõukogu

Eesti Panga president Ardo Hansson

Auditi lisa: Sündmuste kronoloogia koos alusdokumentidega

Viljar Alnek
siseaudiitor